

Ivan IVLAMPIE
Stiluri de viață și dinamica lor

Universitatea „Dunărea de Jos”, Galați, ROMÂNIA
ivanivlampie@yahoo.com

Stilul este omul însuși și dacă oamenii sunt într-un număr de câteva miliarde de ființe înseamnă că există tot atâtea stiluri de viață. Trebuie să recunoaștem ireductibilitatea unui stil de viață, caracterul indescriptibil al acestuia, dar atunci ne lovim de o problemă gnoseologică iremediabilă, sesizată încă de Aristotel, atunci când acesta afirma că știința nu poate avea ca obiect de cunoaștere singularul. Literatura sociologică, atunci când abordează această categorie, întâmpină aceleași neajuns, recunoaște dificultatea definirii și descrierii noțiunii de *stil de viață*.

Să fie oare inabordabil un astfel de concept tocmai datorită singularului pe care îl desemnează? Care ar fi caracteristicile sau elementele sale structurale ce ar determina „eșecul” în definirea și descrierea științifică?

Ca și sociologia, termenul de *stil de viață* este unul recent, ceea ce nu înseamnă că vechile culturi nu aveau înțelegerea unicității vieții umane. Cu mult înainte de Buffon, Protagoras afirmase același lucru prin expresia *omul este măsura tuturor lucrurilor*. Grecii, și la rândul lor popoarele aflate la începuturile civilizației, percepeau stilul de viață sub forma noțiunii de *destin*. Destinul conferea singularitate omului, o fatalitate a traseului vieții din care nu lipseau hazardul, întâmplarea, norocul arbitrar. Ca și în cazul altor realități preconștientizate, grecii și românii au identificat și au numit destinul cu o divinitate, Tyhe, respectiv Fortuna. Aceasta din urmă „era reprezentată cu ochii legați, spre a simboliza soarta oarbă, și avea o mână pe cărma destinului universului, ținând în cealaltă Cornul Abundenței; imaginea era gândită ca o alegorie complexă a capriciilor destinului, ale norocului arbitrar, ale șansei și neșansei, căci zeița ajunsese să patroneze mult mai târziu, în cultul roman, pe de o parte hazardul, indiferența și nesiguranța sortii, pe de alta, norocul prielnic și manifestarea bunăvoinței divine” (Victor Kernbach, *Dicționar de mitologie generală*).

Cunoașterea destinului era în posesia prezicătorilor sau a instituțiilor oraculare. Iar dacă impresia noastră despre destin este că în viață totul e predeterminat în chip fatal, că totul se desfășoară după cum a fost scris în trecut, prezența unor astfel de instituții, funcționalitatea lor, demonstrează că cei vechi priveau în același timp, în mod egal, și spre viitor. Într-o credință fanatic îndreptată doar spre trecut viața nu ar fi fost posibilă decât ca o cale, ca un exercițiu tot mai rafinat spre extincție, spre dobândirea nirvanei. Față de oamenii culturii Indiei antice, aflați sub impresia fatalistă a eternei reîncarnări (de la această idee pornind acești oameni au promovat un stil de viață ca retragere, ca refuz și renunțare la o realitate iluzorie), oamenii culturilor vechi europene au valorizat șansa lor unică de existență, prospectând viitorul, întreprinzând acțiuni politice, militare, economice, sociale.

Dintr-o perspectivă științifică nu putem descoperi, totuși, în antichitate o problematizare și o clarificare a noțiunii de *stil de viață*. Impedimentul acestei dezbateri și teoretizări îl constituie viziunea precară din acea vreme cu privire la calitatea de ființă umană. Războiul – susținea Heraclit – ierarhizează faptele în zei, oameni, sclavi, și doar unele au privilegiul de a fi libere. Femeia beneficia de un

josnic statut social. Însă nu trebuie să ne facem iluzii prea mari despre precaritatea acestei viziuni: ea era benefică întreprinzătorilor, îi elibera de coșmarul echității. De aceea conceptul de libertate rămâne necunoscut lumii europene antice, preferându-se mai degrabă noțiunea ambiguă de destin.

Constatarea de mai sus ne constrânge să recunoaștem că problema stilului de viață nu poate să se nască decât în situația universalizării drepturilor omului. O asemenea universalizare a fost proclamată de creștinism, dar și în acest caz Biserica nu a lărgit sfera libertății umane, în fond a opțiunii, decât limitat, constrângător: prin asceză, refuz al acestei lumi și retragere din cadrul ei. Abia ruptura Renașterii va deschide perspectivele universalizării drepturilor omului. (Sub acest aspect, considerăm că încă nu au fost judecate îndeajuns semnificațiile acelor revoluții care au decis actualul stil de viață al omului.) Renașterea îl va repune pe om în posesia puterii de creație și îl va înzestra astfel cu o nouă calitate: fără superstiții, fără prejudecăți, fără limite omul este creator în planul vieții. Iluminiștii au fundamentat și au dezvoltat această idee principială dând naștere științelor esențiale despre om, precum pedagogia, ca artă a educării sale, politologia, ca artă a guvernării, psihologia, ca știință a sufletului, și într-un sfârșit sociologia, ca descriere și cuantificare a mobilităților din planul relațiilor interumane.

Câștigul iluminismului a însemnat faptul că oamenii au fost lăsați singuri. Astfel trebuie să-l interpretăm pe Buffon, stilul este omul însuși, dar și pe Immanuel Kant cu formularea imperativului categoric moral, potrivit căruia omul trebuie întotdeauna tratat drept scop absolut și niciodată mijloc, niciodată sclav și unealtă a semenului. Efectul negativ al iluminismului este că omul a fost atras în cele mai criminale și ucigăse experiențe, că singularitatea sa a avut doar o valoare de sacrificiu pe altarul public al intereselor naționale sau al utopiilor sociale.

În plan filosofic, noua condiție a omului a fost reflectată de curentul existențialist. Între temele fundamentale ale acestui curent din secolul al XX-lea se află și aceea cu privire la înstrăinarea umană: însingurarea devine noua formulă pentru destinul omului contemporan, atât de bine descrisă de Albert Camus în literatura și eseurile sale. Pe de altă parte, în plan socio-economic noua situație umană este susținută de formula economică a societății de consum, întărită de instituții ale unei democrații liberale. În acest sens, Francis Fukuyama observa pătrunzător faptul că democrațiile liberale contemporane au ca punct slab și pe un termen îndelungat tendința de a deveni victime ale unui individualism excesiv:

„Statul liberal modern s-a bazat pe ideea că, în interesul păcii politice, guvernul să nu ia poziție față de diferitele pretenții morale ridicate de religie și de cultura tradițională. Biserica și statul trebuie să rămână separate; să existe o pluralitate de opinii privind cele mai importante probleme morale și etice legate de scopurile supreme sau de natura binelui. Toleranța să devină virtutea principală. În locul consensului moral, să existe un cadru transparent de legi și instituții care să genereze ordinea socială. Un astfel de sistem politic nu le cere prea multe virtuți cetățenilor săi, ci doar să fie raționali și să respecte legile în propriul lor interes.”

(Fukuyama 2001: 19-20)

Tranziția de la societatea agricolă la cea industrială a fost studiată, la sfârșitul secolului al XIX-lea, de o nouă disciplină, sociologia. După al doilea război mondial, atenția oamenilor de știință a fost atrasă nu numai de schimbările cantitative, ca până atunci, ci de cele calitative. Astfel, abia din acest moment se va impune, din punct de vedere științific, o nouă noțiune sociologică, aceea de stil de viață. Am arătat că acest concept este greu definibil și neajunsul l-am căutat în fenomenul subiectiv, unic, al vieții fiecărui om. Dar, în primul rând, nu de acest aspect atârnă dificultățile definirii stilului de viață. Deoarece oricând este posibilă o tipologizare, susținută de modul de locuire al omului, de categoria socială căreia îi aparține, de

ocupațiile pe care le îndeplinește. Atunci putem foarte comod să descriem un stil de viață rural sau urban, burghez sau proletar, al funcționarului public sau al cerșetorului. În spiritul unei tipologii ne pot veni în ajutor și multe alte criterii: națiunea, etnia, rasa, sexul, epoca istorică etc. Dificultățile provin din însăși natura realității pe care o denumim *stil* și care indică orizontul axiologic al existenței umane.

Încă de la origine cuvântul *stil* sugerează diferențierea. *Stilus*, în latină, era condeiul de metal sau de os ascuțit la un capăt, cu care se scria pe tăblița de ceară, și lat la partea opusă, spre a șterge și netezi; dar mai însemna și scrisul, poziția scrisă, felul de a scrie. Oamenii se diferențiază după grafologie sau caligrafie, dar și după creația care se degajă din semnele mai mult sau mai puțin caligrafice. Deja acest sens ne indică faptul că noțiunea de stil este valorizată în artă, ea îi individualizează și îi diferențiază pe artiști și operele lor. Cu această semnificație a fost folosită de naturalistul Buffon, foarte exigent cu forma artistică de prezentare a studiului științific.

În secolul al XIX-lea, prin Nietzsche, conceptul de *stil* este atribuit tuturor realizărilor activității umane, culturii. Acest filosof care înțelegea omul în forma unică a voinței sale de putere a realizat o tipologie a culturilor în funcție de modul de împletire a apolinicului cu dionisiacul. Stilul perfect de viață este conferit de tragedie, ca îmbinare armonioasă dintre apolinic și dionisiac, pe când dezechilibrele în viață se datorează cultivării în exces a unuia dintre poli.

Prin Leo Frobenius, Oswald Spengler, Lucian Blaga, stilul capătă înțelesul unei forme, a unui tipar care pătrunde toate manifestările de viață ale omului. În teoria germană, sediul acestui tipar comportamental se află în forma exterioară a culturii pe care o produce fiecare grupare etnică, în mod deosebit de toate formele celorlalte grupări etnice. Comunicarea simbolurilor și înțelegerea unei culturi din cadrul căreia nu faci parte sunt imposibile. Perspectiva gânditorului român este mult mai interesantă și mai apropiată de realitate, deși speculația sa metafizică este greu de susținut. După Lucian Blaga stilul își are sediul în inconștientul individual, dar și în cel colectiv al popoarelor, avânt forța germinării tuturor actelor și manifestărilor vieții umane. Ca matrice stilistică, fenomenul poate explica orientarea colectivă a oamenilor spre opțiuni asemănătoare, poate da ocazie și sprijin reducerii stilurilor de viață la forme generice, tipice. Dar ca și explicația psihanalitică, al cărei model îl preia Blaga, nu permite înțelegerea naturii libere a actului creator, a manifestării spontaneității vieții. Matricea stilistică este o nouă denumire pentru conceptul de destin al anticilor. Și chiar are acest înțeles în măsura în care Blaga speculează faptul că în plan cosmic stilul joacă un rol de armă de apărare în mâinile Marelui Anonim prin care acesta urmărește să înfrâneze puterea creatoare a omului în vederea apărării centralismului existenței.

Trecut în câmpul de observație al sociologiei, conceptul de *stil* se eliberează de interpretările estetice, culturaliste sau metafizice. El devine un instrument de descriere a formelor și diversităților sub care se manifestă viața umană. În acest context se întâlnește cu perechea sa, noțiunea *mod de viață*, și ea greu de definit, deoarece spre deosebire de categoria *nivel de viață* nu poate fi tradusă și măsurată în veniturile exprimate în bani. Cu toate acestea, sociologii au identificat indicatorii care pot măsura modul de viață:

- „natura muncii (ocupației, profesiunii) și durata ei;
- învățământul, calificarea profesională și accesibilitatea formelor acestora;
- rezidența și circulația (timpul afectat și mijloacele de locomotie disponibile și utilizate de la locuință la locul de muncă și la alte localizări ale activităților sociale);
- locuința (metru pătrat / persoană) și echipamentul acesteia (gradul de confort);

condiții de igienă și asistență sanitară (accesibilitatea acestora);
mijloace de comunicare și telecomunicare;
informație și cultură;
timpul liber (durata și modul de folosire a acestuia).”

(Roth 2002: 125)

Dacă ne exprimăm acordul față acești indicatori ai modului de viață, atunci pentru a diferenția noțiunea de stil de viață am avea nevoie fie de alți indicatori, fie de recunoașterea sinonimiei celor două categorii sociologice. Sociologul Cătălin Zamfir susține că spre deosebire de modul de viață care descrie și explică viața oamenilor ca un fapt exterior, stilul de viață este asociat cu două idei distincte „aceea de *principiu organizator intern*, profil al vieții unei persoane ca grup, și aceea de *opțiune*.” (Zamfir 1989: 35). Presupoziția este valoroasă pentru înțelegerea stilului, atât ca fenomen colectiv, cât și în calitate de fenomen subiectiv. Ea ne poate conduce la înțelegerea câmpului axiologic al experienței umane, precum și la definirea noțiunii de stil.

Stilul de viață este condiționat de sfera valorilor. În funcție de aspirația fiecăruia dintre noi spre această lume care nu este nici subiectivă, nici obiectivă ia naștere fiecare stil de viață. Valorile și actul uman de întemeiere a acestora s-ar constitui atunci în indicatorii unui stil de viață. Ne dedicăm în orice moment al vieții unor deziderate și optăm pentru o anume ierarhie a lor care devine bun colectiv și principiu intern de organizare a vieții comunitare. În felul acesta putem afirma că destinul se află în fața noastră, în viitor, și nicidecum nu aparține timpului de dinaintea nașterii, aceluși prolog fatalist al legendarelor ursitoare.

Ca să reușim să identificăm realitatea sociologică a stilului de viață, alături de constatarea faptului că în dezbate sunt concepte calitative, judecăm de valoare, avem nevoie de o înțelegere a noțiunii de valoare. În acest scop sunt suficiente și edificatoare precizările lui Tudor Vianu din lucrarea *Introducerea în teoria valorilor*.

Valoarea este obiectul dorinței umane, așa cum imaginea este obiectul reprezentării, afectul este obiectul simțirii, iar abstracția este obiectul gândirii. A dori, a reprezenta, a simți, a gândi reprezintă activitățile noastre intime. Dar câte din ele devin publice, colective? Aceste acte sunt îndreptate spre și de una și aceeași realitate, dar în funcție de orientarea conștiinței noastre ne dau când imagini, când afecte tulburătoare, când idei. Însă ne oferă și valori.

Afectele nu se pot socializa, sunt individuale, sunt trăiri personale ale unor împrejurări teribile ale vieții. Tot astfel sunt și imaginile: produsul unor reflecții concrete ale lumii. Numai abstracțiile subsumează însușirile comune ale realităților concrete fără a viza măcar una dintre realități, ci doar aspectele lor generale. În jurul ideilor oamenii își construiesc spațiul public al locuirii, deoarece ele nasc înțelegerea, al cărei suport sunt notele comune ale realităților, însușiri ce au darul de a stinge disputele și de a crea punți de comuniune și de comunicare. Aceeași calitate, de construcție a spațiului public, o au și valorile. Dar nu în virtutea prilejuită de asemănarea însușirilor comune: de exemplu culoarea roșie este roșie pe drapel, pe semafor, pe strălucirea soarelui. Virtutea constructivă, de consolidare a unui spațiu public atribuită valorilor rezultă din coincidența, din identitatea actelor deziderative umane.

Abia din această coincidență a aspirațiilor sau a opțiunilor putem considera că se poate constitui o definiție clară a stilului de viață. Deoarece numai în acest caz al coincidenței deziderative dintre oameni putem vorbi de o intimitate care se distribuie fără să se împartă, cum ar zice Constantin Noica.

Ce argumente putem invoca în acest sens? Extrem de simple. Socializând afectele dăm naștere unor trăiri artificiale, simulate, care intră în sfera mimetismului, a

actoriei, prefăcătoriei. Procedând similar cu imaginile generăm manipularea, denaturarea ordinii reale cu prețul unui câștig de putere, pe seama credulității naive: facem reclamă unor artefacte sau unor realități contrafăcute. În schimb, dorințele umane sunt extrem de greu de deturnat spre un alt scop decât cel firesc, de întemeiere a valorilor. În actul dorinței este greu să crezi că omul se prefacă, că mimează, el este pe deplin real. Dacă ar dori împotriva firii actului însuși, atunci nu ar urma alt rezultat decât o daună provocată vieții personale.

Prin actul dorinței oamenii demonstrează caracterul absolut egoist al firii lor, dar faptul că rezultatul acestui egoism este constructiv și creator prin edificarea valorilor, ca etos al coincidenței egoismelor, reprezintă o dovadă generozității vieții, o dovadă că stilurile de viață – ca forme iraționale de opțiune – se află la izvorul vieții.

Ca să ne apropiem de relatarea biblică, opțiunea greșită este aceea care dă naștere păcatului și orientează viața către moarte. În termenii axiologiei, acest fapt se poate traduce prin ceea ce Vianu numea subalternarea actelor valorificatoare, adică înlocuirea unui act de dorință specific cu o valoare inadecvată. Cel mai prezent caz în zilele noastre este cel în care actul deziderativ economic se îndreaptă spre valori estetice sau politice, degenerând în afișarea agresivă a luxului ori în corupție. Dacă egoismul deziderativ trezește un licăr de speranță în privința abordării științifice a stilului de viață prin faptul că în orientarea adecvată a dorințelor se obține un spațiu comun de manifestare a formelor de viață, subalternarea actelor valorificatoare dă naștere sluteniei vieții, fenomenului de anomie, cum îl numesc sociologii, ceea ce iarăși ne conduce la convingerea inițială că omul este măsura tuturor lucrurilor, sau că stilul este omul însuși.

Din fericire, așa cum a biruit viața, poate să câștige și cunoașterea. Sociologia poate demonstra că oamenii își orientează adecvat dorințele, iar rezultatul – pe scara istoriei – îl constituie stilurile de viață colective, în funcție de o orientare adecvată spre o ordine ierarhică a valorilor. Astfel, avem o cunoaștere a omului european al antichității greco-romane tinzând spre clasicismul aureolat de valorile frumosului și binelui, îl cunoaștem pe ascetul și cavalerul medieval, pe atotcreatorul renașterii sau raționalistul luminist. Dar toate aceste epoci istorice l-au cunoscut și pe anormal, mobilizând genuri de creație artistică – fabulă, satiră, comedie – împotriva abaterii de la dezideratele obștești: așa au fost proscrisi mizantropul, avarul, moftangiul, ipohondrul și multe alte stiluri inadecvate de viață. Împotriva anormalului s-a folosit lapidarea, crucificarea, arderea pe rug, ghilotina, gulagul. Anormalul, ca stil de viață, nu reprezintă doar inadecvarea actelor de dorință la valoarea echivalentă, ci și o abatere de la ierarhia de valori consacrată de epocă. Cei sacrificați fizic au tulburat o anumită ordine tradițională de valori, ei au fost profeteii unor noi stiluri de viață.

Din punct de vedere axiologic, între ele, valorile au o calitate de a se subordona, de a fi autonome, de a fi neutre, de a închege sau de a fi dizolvante. Aceste calități complice și mai mult opțiunea oamenilor, definirea stilului lor de viață. Câteva situații istorice sunt elocvente din această perspectivă. În Evul Mediu, sacrul crea o legătură organică între toate valorile, le subordona simfonic în vederea dobândirii sfințeniei vieții. În epoca rațiunilor, adevărul științific diviza toate domeniile de aspirație ale omului, producând specialiști în sectoarele multiple de activitate. În era postmodernă apare dominația dizolvantă a economicului, sub forma dobândirii banului, a aparatelor electrocasnice, a confortului pe care o arhitectură o conferă locuinței sau automobilului. Risipa energiilor naturale are un corespondent în diminuarea eforturilor spirituale. Ciocnirile dintre valorile fundamentale părăsesc spațiul public al pieței de execuție, al cafenelei ori salonului literar, al amfiteatrelor academice, al întinericului nopții Sfântului Bartolomeu sau al terenului de război.

Acum, aceste ciocniri au loc pe stadioane, la bursă, în sălile de licitație ori în cele de judecată, pe arena mijloacelor de comunicare în masă care pregătesc accesul în cabina de vot ori la putere.

În acest spațiu axiologic s-a mutat actualul stil de viață al omului. Din acest motiv am reprodus mai sus citatul din cartea lui Fukuyama. Toleranța este principiul intern organizator de viață, iar opțiunea omului contemporan se îndreaptă, cu precădere, spre sfera valorilor economice care ne individualizează în exces. Individualismul, pluralismul și toleranța stimulează diversitatea culturală, erodând și înlăturând toate valorile tradiționale. Acest stil de viață este forma sub care se manifestă fenomenul globalizării, ca o nouă perioadă istorică aflată în puterea tehnicii, și care ne determină să coincidem pe scară planetară în muzica pe care o ascultăm, în filmele pe care le vizionăm, în spectacolele sportive pe care le urmărim, ori în informațiile zilnice despre evenimentele majore care au loc în lume.

În concluzie, putem considera că stilul de viață corespunde actelor deziderative întemeietoare de valori și ai unei ierarhii de valori, proprii unui individ, unei categorii sociale sau unei etnii. Dinamica stilurilor de viață urmează modului de ordonare a valorilor umane, opțiunilor dominante ale fiecărei societăți și ale perioadelor istorice. Pentru sociologie, valorile și ierarhia valorilor devin indicatorii de bază ai stilului de viață.

Bibliografie

- BLAGA, L. 1985. Trilogia culturii. In *Opere*, vol. 9. București: Editura Minerva.
- FUKUYAMA, F. 2001. *Marea ruptură: natura umană și refacerea ordinii sociale*. București: Editura Humanitas.
- MĂRGINEAN, I. & O. BĂLAȘA (coord.) 2005. *Calitatea vieții în România*. București: Editura Expert.
- ROTH, A. 2002. *Modernitate și modernizare socială*. Iași: Editura Polirom.
- VIANU, T. 1998. *Filosofia culturii și teoria valorilor*. București: Editura Nemira.
- ZAMFIR C. (coord.) 1984. *Indicatori și surse de variație a calității vieții*. București: Editura Academiei.
- ZAMFIR, C. (coord.) 1989. *Stiluri de viață. Dinamica lor în societatea contemporană*. București: Editura Academiei.